

Nyere tendenser i imperialismen og u-landenes udvikling

Peter Neersø

I løbet af 1970'erne har u-landene stillet stærke krav om en ny økonomisk verdensorden, og nogle af dem har taget skridt til at realisere kravene for deres eget vedkommende. En række u-lande (f. eks. Saudi-Arabien, Algier, Libyen, Sydkorea og Brasilien) har haft en stærk stigning i deres nationalindkomst – større end stigningen i de udviklede kapitalistiske lande (i det følgende hyppigst kaldet de udviklede lande). Endvidere har de igangsat en omfattende industrialisering, og i flere af landene er det lykkedes at skabe koblinger mellem økonomiens forskellige sektorer og herunder udvikle en egen produktionsmiddelindustri. Industrialiseringen er iværksat gennem en kraftig indgriben fra u-landenes statsmagters side, og den fremmes af at de multinationale selskaber er interesseret i at flytte arbejdsintensiv produktion ud til u-landene på grund af deres lave lønninger og i at sælge avanceret produktionsudstyr (evt. i form af nøglefærdige projekter) til dem.

Der er ingen grund til at tro at dette betyder at imperialismen og underudvikling hører fortiden til. Men der er grund til at tage tidligere udbredte teorier om imperialismen og underudvikling op til kraftig revision. Det gælder især teorier, der skarpt deler verden op i center- og periferilande (også kaldet metropoler og satellitter), og hævder at periferilandene er fordømt til evig underudvikling, hvis de ikke bryder med de kapitalistiske centerlande gennem socialistiske revolutioner. Lad os se kritisk på nogle af de mest udbredte teorier af denne art i lyset af 1970'ernes udvikling.

I slutningen af 1960'erne og i begyndelsen af 1970'erne indtog *afhængighedsteoretikerne* en fremtrædende plads i debatten.¹⁾ De tog deres udgangspunkt i Latinamerika, og mange af de vigtigste af dem var latinamerikanere. Afhængighedsteoretikerne hævdede at Latinamerikas udvikling kunne forklares ud fra de påvirkninger verdensdelen havde fået udefra i form af kolonisering, omdannelse til eksportøkonomi for landbrugsvarer og mineprodukter, indtrængen af

1) Nogle vigtige værker inden for denne skole er T. dos Santos: *The Structure of Dependence*. *American Economic Review*, Vol. 60, No. 2, 1970; O. Sunkel: *Storkapital og afhængighed*, *Den Ny Verden*, 8:1, 1973; A. G. Frank: *Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies of Chile and Brazil*, New York 1967.

kapital og teknologi fra udenlandske virksomheder m. v. De latinamerikanske landes udvikling var således styret af centerkapitalismens behov og ikke af nationale behov, hvorfor der er tale om en afhængig udvikling. Der opbygges en kæde af afhængighedsrelationer, ikke bare mellem center- og periferilandene, men også mellem centerområder (f.eks. minedistrikter og storbyer) og periferiområder (især landområder) inden for det enkelte latinamerikanske land. Afhængighedsrelationerne medfører centerets dominans og udbytning af periferien, og centerets udvikling og periferiens underudvikling er to sider af samme sag. Afhængig udvikling er med andre ord udvikling af underudvikling. Klasseforholdene bliver bestemt af de ydre påvirkninger, herunder eksportmulighederne – f. eks. opstår der en godsejerklasse dér hvor der er gode muligheder for at oprette stor-godser med eksportproduktion (sukker, kaffe m. v.). Den lokale overklasse er et led i afhængigheds- og udbytningskæden og er derfor ikke interesseret i at bryde afhængighedsrelationerne. Følgelig er det kun en socialistisk revolution fra de forarmede massers side der kan afskaffe afhængigheden og underudviklingen. En socialistisk revolution er dog svær at gennemføre, fordi centerlandene med USA i spidsen for at beskytte deres økonomiske interesser vil forsøge at gribe ind gennem økonomiske, politiske og militære midler.²⁾

Ovenstående forsøger blot at gengive nogle af hovedpunkterne i de mest kendte afhængighedsteorier. Det er svært at yde dem fuld retfærdighed, da de i virkeligheden er ret forskellige, f. eks. med hensyn til deres behandling af klassekampen. Men fælles for afhængighedsteoretikerne er at udbytning og dominansforhold for dem først og fremmest findes mellem lande (og områder), d. v. s. er mere geografisk end klasse-mæssigt bestemt. Dette er også en af afhængighedsteoretikernes største svagheder (jfr. nedenfor).

Afhængighedsteorierne fik en stor udbredelse fra omkring 1970, ikke mindst i Latinamerika. Det skyldes for det første at de udviklingsteorier, de fortrængte i den akademiske verden (amerikanske moderniseringsteorier m. v.), var uhyre svagt funderede, bl. a. fordi de var ahistoriske. Afhængighedsteorierne havde den styrke at de gav en god historisk forklaring på Latinamerikas udvikling, herunder afhængigheden og den skæve socialstruktur.

For det andet havde de traditionelle kommunistpartier i Latinamerika ikke haft held med deres strategi for en socialistisk revolution i to etaper. I den første etape skulle partiet deltage i en national borgerlig revolution mod overklassen og de udenlandske økonomiske interesser, hvorved den feudale underudvikling ville blive afløst af en kapitalistisk udvikling; især gennem industri-udviklingen ville der så opstå en stærk arbejderklasse der under partiets ledelse

2) USA's verdensomspændende økonomiske interesser og landets økonomiske, politiske og militære magtmidler over for u-landene blev overbevisende skildret i Harry Magdoff: *Imperialismens epoke*, Demos 1970, et skrift der på mange måder supplerede og understøttede de latinamerikanske afhængighedsteorier.

kunne gennemføre revolutionens anden etape og opbygge et socialistisk samfund. Afhængighedsteoretikerne kunne med fuld ret hævde at kommunistpartierne strategi hvilede på en undervurdering af omfanget af Latinamerikas allerede gennemførte omdannelse fra feudalisme til kapitalisme³⁾ og på en overvurdering af borgerskabets nationale og antiimperialistiske indstilling, hvilket førte til en fejlslagen og opportunistisk politisk strategi. Den fulde politiske konsekvens af afhængighedsteoriene var et slagkraftigt alternativ til kommunistpartierne strategi: socialistisk revolution her og nu.

Svagheden i de latinamerikanske afhængighedsteorier ligger i at de kun i begrænset omfang beskæftiger sig med periferi-landenes klasseforhold og deraf følgende politiske forhold. Disse behandles stort set kun som et biprodukt af de ydre påvirkninger. Afhængighedsteoretikerne åbner op for den mulighed at der kan ske en vis selvstændig udvikling i periferilandene, når de ydre påvirkninger er helt eller delvis afbrudt, f. eks. på grund af en krig eller verdenskrise der medfører mindre udenrigshandel.

Men de kan ikke forklare hvad der afgør om en sådan selvstændig udvikling rent faktisk finder sted eller ej, da deres teorier kun har forklaringskraft, når de ydre påvirkninger er stærke. Deres manglende interesse for at behandle klasseforhold og politiske forhold som selvstændige undersøgelsesobjekter medfører med andre ord et hul i deres teorier. Nogle af dem (f. eks. A. Quijano) har opdaget dette og søger at udfylde hullet gennem en marxistisk klasseanalyse, men så bevæger de sig gerne væk fra afhængighedsteoriene.

Alvorligheden af dette hul i afhængighedsteoriene er blevet mere åbenbar i de senere år, hvor en række latinamerikanske lande uden at gennemføre socialistiske revolutioner har udvist en større uafhængighed i deres udenrigspolitiske optræden (bl. a. gennem deltagelse i olielandenes producentsammenslutning OPEC og gennem opbakning af kravene om en ny økonomisk verdensorden) og har taget skridt til at mildne den udenlandske dominans i deres erhvervsliv (f. eks. gennem regulering af udenlandske investeringer, bl. a. via Andes-pagten). Afhængighedsteoretikerne har gennemgående ikke været i stand til at forklare hvad det er for en økonomisk og politisk dynamik på nationalt og internationalt plan der har gjort det muligt for de latinamerikanske borgerskaber at optræde med en sådan grad af selvstændighed og igangsætte en udvikling der på længere sigt måske kan føre til en kraftig svækkelse eller ophævelse af den udenlandske dominans og udbygning af deres lande.

I 1969 blev de latinamerikanske afhængighedsteorier suppleret med en teori,

3) A. G. Franks iver efter at tilbagevise de traditionelle kommunistpartiers teorier om en revolution i to faser fik ham til at hævde at Latinamerika lige fra den europæiske erobring havde været kapitalistisk, idet verdensdelen lige fra dengang havde været inddraget i verdensøkonomien. Franks definition af feudalisme og kapitalisme er umarxistisk, idet den tager sit udgangspunkt i cirkulationssfæren og ikke i produktionsforholdene. E. Laclau har i *Feudalism and Capitalism in Latin America*, *New Left Review*, May-June 1971, kritiseret Frank stærkt for dette og påvist at der findes mange rester af feudal produktionsmåde i Latinamerikas landbrug.

der gav en letfattelig forklaring på, hvordan udbytningen på udenrigshandelsområdet foregik. Det var Emmanuels teori om det ulige bytte mellem u-landenes råvarer og de udviklede landes færdigvarer.⁴⁾ Kort fortalt forklarer den u-landenes lave og faldende bytteforhold med lønforskellene mellem arbejderne i u-landene og de udviklede lande. Det som u-landsarbejderne i eksporterhvervene får mindre i løn end de udviklede landes arbejdere (korrigeret for en evt. produktivitetsforskel) overføres via det ulige bytte til de udviklede lande, hvorved kapitalakkumulationen og udviklingen i disse lande fremmes på u-landenes bekostning. Med andre ord tilbyder Emmanuel en nem metode til at iagttage og måle den udbytning gennem udenrigshandel som afhængighedsteoretikerne taler om.

Der var i virkeligheden ikke meget nyt i Emmanuels teori. Hovedpointen omkring det faldende bytteforholds sammenhæng med lønforskellene var allerede fremdraget tidligere, f. eks. af Singer, Myrdal og Prebisch. Emmanuels bog udmærker sig heller ikke ved analytisk klarhed og dybde; f. eks. konstaterer han blot at lønningerne er lave i u-landene og giver ikke nogen egentlig forklaring herpå. Selv om Emmanuel hævder at bygge på marxismen, beskæftiger han sig ikke meget med klasseforhold, og han forstærker den tendens som allerede fandtes hos afhængighedsteoretikerne til at betragte udbytning som et geografisk og ikke et klassemæssigt problem. En fuld konsekvens af teorien om det ulige bytte (som Emmanuel ikke selv er bange for at drage) er at det er arbejderne i de udviklede lande der gennem deres høje lønninger udbytter u-landene.

Når Emmanuels teori om det ulige bytte trods sine indlysende mangler fik så stor popularitet, var det fordi den var letfattelig, kom frem på det rigtige tidspunkt og var operationel (d. v. s., at der kunne handles ud fra den). Teorien kom frem på et tidspunkt hvor u-landenes udvikling var truet, fordi bytteforholdet havde været faldende i en lang årrække, og hvor man i u-landene havde mistet de fleste af illusionerne om at få flere midler til udviklingen gennem en kraftig forøgelse af u-landshjælpen. Emmanuels svar på problemerne var simpelt: stagnationen skyldes de lave råvarepriser, d. v. s. det gælder om at hæve dem, f. eks. gennem eksportskatter. Selv om Emmanuels afhængighedsanalyse er langt mere overfladisk end de fleste afhængighedsteoretikeres, har den været lettere at bruge til konkrete handlinger, og den er ikke i samme grad som disse blevet overhalet af udviklingen i 1970'erne.

Den i øjeblikket mest populære afhængighedsteoretiker er Samir Amin. Han har på baggrund af studier af især Vestafrika lavet en grundig analyse af underudviklingens årsager og former. Hans analyse omfatter elementer fra de latinamerikanske afhængighedsteorier og fra teorien om det ulige bytte, men

4) A. Emmanuel: *Unequal Exchange: A Study of the Imperialism of Trade*, New York 1972 (fransk udgave 1969).

går herudover meget ind på klassestrukturen i u-landene. Hans hovedtese er at jo mere et u-land bliver inddraget i verdensøkonomien, jo skævere økonomisk struktur får det, d. v. s. jo mere underudviklet bliver det. Inddragelse i verdensøkonomien kan nok føre til en vis vækst i en periode, men det er en vækst uden udvikling (i betydningen omstrukturering af økonomien) og på et tidspunkt vil væksten blive blokeret på grund af den skæve struktur.

Strukturproblemet fremstilles i Amins kendte fire-sektormodel. I de kapitalistiske centerlande er der en stærk kobling mellem masseforbrugssektoren og produktionsmiddelsektoren hvilket giver selvcentreret udvikling; i periferilandene er der en stærk kobling mellem eksportsektoren og luksusforbrugssektoren hvilket giver afhængig udvikling, d. v. s. underudvikling.⁵⁾

U-landenes problem ligger i deres store eksportorientering, og det gælder om at opnå en selvcentreret udvikling ved at afbryde de stærke forbindelser til de udviklede lande. I stedet skal u-landene satse på produktion til eget behov og på at opbygge en jævnbyrdig handel med hinanden.

Amins analyse er god til at forklare den historiske udvikling i de stærkt eksportorienterede økonomier i Vestafrika. Men han og især hans mange disciple har brugt fire-sektor-modellen til at forklare *alle* u-landes problemer både historisk og i dag, og herved opstår der alvorlige problemer. Det lyder ikke umiddelbart sandsynligt at man kan forklare Indiens problemer af i dag ud fra en model, der lader eksportsektoren være hovedfaktoren, i betragtning af at Indiens eksport kun svarer til ca. 5 pct. af landets nationalindkomst (hvorimod en sådan model nok kan have en vis historisk forklaringskraft også for Indien). En anden svaghed ved Amins teorier er at de er ret økonomistiske; når de beskæftiger sig med politiske forhold, gør de det ud fra en ret mekanisk udledning fra de økonomiske forhold, herunder klasseforholdene. Teorierne giver således kun ringe baggrund for at forstå i hvor høj grad u-landenes borgerskaber og statsmagter kan optræde uafhængigt af de udviklede lande.

Fremkomsten af u-landenes krav om en ny økonomisk verdensorden kan derfor ikke forstås særlig godt ud fra Amins teorier. På den anden side er de heller ikke direkte i modstrid med dem, og Amin har skyndt sig at hævde at de understreger relevansen af hans fire-sektor-model.⁶⁾ Der, hvor Amin for alvor kommer i vanskeligheder, er med hensyn til hans fastholdelse af eksportsektoren som roden til alt ondt.

For det første har det vist sig uhyre svært, selv for halv- eller hel-socialistiske u-lande, at formindske deres udenrigshandel med de udviklede lande; og de u-lande, der mest konsekvent har gjort det (Burma samt Kampuchea under Pol Pot styret), har ikke haft gode erfaringer med det. Det taler for at have et

5) Denne model er gengivet i Samir Amin: *Kapitalakkumulationen og de underudviklede lande, Den Ny Verden*, 7:3, 1972.

6) Se Samir Amin: *Self-Reliance and the New International Economic Order, Monthly Review*, July-August 1977.

mere afslappet forhold til udenrigshandelens omfang end Amin og for at man i stedet koncentrerer sig om de kvalitative aspekter af udenrigshandelen, f. eks. undgåelse af for stor afhængighed med hensyn til samhandelslande og varegrupper. Ligesom Amins tanker om mindre udenrigshandel med de udviklede lande har vist sig tvivlsom, har hans forslag om større økonomisk samarbejde mellem u-landene heller ikke ført til iøjnefaldende succes. Med enkelte undtagelser går det trægt med dette samarbejde, hvilket især skyldes indenrigs- og udenrigspolitiske modsætninger mellem u-landene, ting som Amins økonomistiske model kun i ringe grad tager højde for.

For det andet har det i løbet af 1970'erne vist sig at en række u-lande har kunnet bruge deres eksport til at fremme deres udvikling og komme ud af den mest udprægede form for økonomisk afhængighed af de udviklede lande. U-landenes afhængighed af råvareeksport har nemlig også en anden side: de udviklede landes afhængighed af import fra u-landene af uundværlige råvarer til deres industri m. v. Denne afhængighed har olielandene benytte sig af til at presse prisen på olie langt op. Hvis man bruger teorien om det ulige bytte på olielandenes eksport af olie til de udviklede lande og deres import af færdigvarer derfra, vil man se at der er tale om et ulige bytte til olielandenes fordel. Da olien tæller tungt i u-landenes samlede eksport af råvarer, kommer man sandsynligvis til det resultat at det ulige bytte for u-landenes samlede råvareeksport er afskaffet (hvilket dog ikke siger noget om det enkelte u-lands situation).

Olielandenes vellykkede prisforhøjelse stiller således i sig selv en alvorlig udfordring til Amins og andres teorier om afhængighed, ulige bytte og underudvikling. Udfordringen til Amin bliver skærpet af at de fleste olielande ikke blot bruger de forøgede eksportindtægter til luksusforbrug men også til en udvikling af deres erhvervsliv. Der satses i høj grad på store prestigebetonede industriprojekter med udenlandsk kapitalintensiv teknologi, men alligevel er der i flere lande tale om skabelse af koblinger mellem økonomiens forskellige sektorer gennem udvikling af en produktionsmiddelindustri (mest tydeligt i Alger), og i lande som Libyen og Irak satses der også på at udvide masseforbruget gennem skabelse af nye arbejdspladser og gennem sociale overførsler. Olielandene er med andre ord (omend i stærkt forskelligt omfang) på vej til at bryde ud af underudviklingen takket være eksportindtægterne.

Mange vil føle sig fristet til at sige at olielandenes situation er helt speciel og at den ikke kan afkræfte den generelle rigtighed af Amins teorier. Men for det første kan det ikke udelukkes at der kan dannes effektive karteller for andre råvarer end olie; bauxit-landene har f. eks. gennem deres producent-sammenslutning IBA opnået forøget beskatning af de udenlandske aluminiumsselskaber og fastsættelse af en minimumspris for bauxitten.

For det andet er der også u-lande der har opnået forøgede eksportindtægter gennem industrieksport. En del af denne industrieksport tager form af underleverancer af komponenter fra de multinationale datterselskaber i u-landene til

moderselskaberne i udviklede lande (f. eks. eksport fra det nordlige Mexico over grænsen til USA). Denne industrieksport medfører en ekstrem afhængighed af importlandet (endda af ét bestemt firma) og har kun ringe koblingsvirkning til resten af økonomien. Men en anden del af industrieksporten består af halvfabrikata eller færdigvarer fra helt eller delvis lokaltejede virksomheder baseret på eksportlandets egne råvarer (f. eks. raffineret palmeolie, bomuldstekstilvarer). Denne eksport medfører ikke nødvendigvis større afhængighed (tværtimod kan det formindske eksportlandets afhængighed af de svingende råvarepriser at det sælger sine varer i forarbejdet tilstand), og den har en klar koblingsvirkning til de råvareproducerende erhverv.

Da u-landenes industrieksport til de udviklede lande især findes inden for sektorer med forholdsvis simpel, arbejdsintensiv teknologi, medfører den også væsentlig større beskæftigelse og evt. også kobling til produktionsmiddelindustrien via lokal fremstilling af simpelt produktionsudstyr. Hvis industribeskæftigelsen når et vist niveau (som f. eks. i Sydkorea), vil arbejdsløsheden blive stærkt formindsket, og lønningerne vil stige, næsten uanset hvor hård en undertrykkelsespolitik regeringen fører over for fagbevægelsen. På den måde kan øget industrieksport også medføre et udvidet masseforbrug. Forøget industrieksport kan altså udmærket have en stor koblingsvirkning til økonomiens øvrige sektorer.⁷⁾

Amins variant af afhængighedsteoriene har i lang tid været den mest dybtgående og mest udbredte teori om imperialismen og underudvikling. Når selv den har vist sig mangelfuld set i lyset af 1970'ernes udvikling, kan man roligt sige at der tiltrænges en fornyelse inden for den marxistiske udviklingsteori. Simple center-periferi-modeller og udtryk som »blokeret vækst« og »udvikling af underudviklingen« tager ikke højde for den kraftige stigning i nationalindkomsten og de ændringer i den økonomiske struktur (bl. a. med hensyn til koblinger) der er sket i en række u-lande i 1970'erne.

Det ville være uvidenskabeligt at afvise denne vækst som en »vækst uden udvikling« ud fra den betragtning at den tidsmæssigt og sektormæssigt er ujævn og at den kun kommer en lille del af befolkningen i u-landene til gode. For det første er der u-lande der også kan opvise en forøgelse af den jævne befolknings levestandard (ikke blot socialistiske u-lande men også kapitalistiske u-lande som Taiwan). For det andet er der ikke noget nyt i at væksten i de fleste u-lande er ujævn og i første omgang mest gavner de rige, for igennem hele historien har kapitalistisk vækst i sin startfase været ujævn og socialt skævt fordelt. Der er ikke heri nogen afgørende forskel mellem den udvikling der sker i nogle periferi-lande i dag og den der skete i center-landene for 100–200 år siden.

7) For konkrete eksempler på dette se Henrik Secher Marcussen & Jens Erik Torp: *The Ivory Coast – Towards self-centered development?*, i Kirsten Worm (ed.): *Industrialization, Development and the Demands for a New International Economic Order*, København 1978.

Når »vækst uden udvikling« bruges på den ovennævnte måde, er det mere et normativt (moralsk) begreb end et videnskabeligt begreb der kan bruges til at analysere en kapitalistisk udvikling. Når man taler om udvikling i kapitalistiske u-lande, er det dog vigtigt at man karakteriserer udviklingen nærmere, f. eks. ved at tale om »asocial udvikling« for lande med stigende indkomstforskelle – bl. a. for at kunne vise forskellen mellem disse lande og lande der gennem en socialistisk omstrukturingsproces har opnået en mere ligelig fordeling af goderne.

Der er behov for en marxistisk teori om u-landenes udvikling, der åbner muligheden for at u-landene kan bryde ud af underudviklingen og nærme sig de udviklede kapitalistiske lande i økonomisk niveau – også uden at gennemgå en socialistisk revolution eller lukke af for udenlandsk indflydelse som i Japans tilfælde. En sådan teori må ikke blot undersøge de ydre påvirkninger men også den indre økonomiske og politiske dynamik i u-landene og præcisere hvilke faktorer der fremmer udviklingen og hvilke der hæmmer den.

Teorien må tage hensyn til at en kraftig økonomisk vækst ikke nødvendigvis er selvopretholdende, men evt. pludselig kan blive afløst af en stagnation på grund af strukturelle svagheder. F. eks. kan en vækst baseret på udenlandsk investeringsfinansiering medføre så store problemer med tilbagebetaling af låneafdrag og aktiedividender, at væksten går i stå – specielt i tilfælde af faldende eksportpriser. En særlig asocial vækst som den der er foregået under Brasiliens »økonomiske mirakel« kan medføre så voldsomme klassekampe at væksten går i stå på grund af politisk kaos. Der må også tages hensyn til at det ene u-lands udviklingsstrategi påvirker de andres udviklingsmuligheder. F. eks. kan nogle u-landes stærke satsen på industrieksport til de udviklede lande gøre det svært for andre u-lande at få en industrieksport i gang, da der er en grænse for hvor mange industrivarer de udviklede lande kan og vil importere fra u-landene.

Den efterlyste marxistiske teori om u-landenes udvikling kan lære meget af teorierne om de nuværende udviklede landes tidligere udvikling. Men de må naturligvis tage hensyn til de forhold der er specielle for u-landenes situation i dag: den historiske baggrund med ydre afhængighed, fordele og ulemper ved at være teknologisk »latecomer« (efternøler), ressourceknapheden, den store befolkningstilvækst, den gængse teknologiske kapitalintensive natur m. v., ting som evt. kan gøre at nogle u-lande aldrig inden for det nuværende system kan komme ud af underudviklingen eller trods kraftig industriel vækst aldrig kan komme op i nærheden af fuld beskæftigelse og væsentlig forbedre den brede befolknings levestandard. Den nutidige ydre afhængighed må indgå som en vigtig faktor i analysen, men der er ikke i den nyere udvikling belæg for på forhånd at tildele den hovedrollen endsige til at hævde at den udelukker en kapitalistisk udvikling.

Selv om afhængighedsteoretikerne har vist sig at have overdrevne forestillinger om blokeringen af udviklingen i u-landene, er det klart at mange af de-

res begreber og empiriske studier stadigvæk har gyldighed og kan indgå i den efterlyste marxistiske udviklingsteori (det gælder ikke mindst Cardoso der står for en modificeret afhængighedsteori). Men denne teori kan også med fordel lade sig inspirere af et ældre værk, der i lang tid har været oversat i udviklingsdebatten, nemlig Lenins værk om kapitalistisk udvikling i Rusland i det 19. århundrede.⁸⁾ Lenin beskriver her hvordan Rusland havde været præget af feudalt landbrug, industriel tilbagestående og afhængighed af Vesteuropa, men alligevel havde held til at gennemføre en national kapitalistisk udvikling i de sidste årtier af det 19. århundrede. Selv om man ikke på alle punkter kan sammenligne Rusland i det 19. århundrede med u-landene i dag (specielt med de svageste u-lande), er der alligevel meget i Lenins analyse af udviklingshæmmende og -fremmende faktorer, der kan inspirere analysen af u-landenes udviklingsmuligheder i dag.

I 1970'erne er der ikke blot sket det at nogle u-lande har haft en ret kraftig vækst (samtidig med at andre u-lande er stået i stampe), men også det at der har været økonomisk krise i de fleste udviklede kapitalistiske lande. Krisen har forstærket en tendens, der allerede gjorde sig gældende i 1960'erne, nemlig til at der sker en ændring af rangordenen mellem de imperialistiske stater. Mens USA tidligere klart var den imperialistiske bloks ubestridte leder, trues landets førerstilling nu af Vesttyskland og Japan. Foruden USA har også England og til dels Frankrig mistet terræn relativt.

Der findes allerede marxistiske analyser af den interimperialistiske rivalisering og af de faktorer (social stabilitet, teknologipolitik, valutapolitik m. v.) der styrker eller svækker et lands stilling i denne rivalisering. Men disse analyser må uddybes og forbindes med analyserne af de faktorer der henholdsvis fremmer eller hæmmer u-landenes udvikling. Resultatet af sådanne kombinerede analyser bliver formodentlig en teori om et hierarki af kapitalistiske lande hvor de stærke lande har en tendens til at udbytte og dominere lande der står længere nede på rangstigen, men hvor dominansen og udbytningen ikke er mere afgørende faktorer end at det er muligt for et land (f. eks. gennem en velgennemtænkt politik for udnyttelsen af sine naturressourcer) at forbedre sin stilling i hierarkiet og evt. komme til at dominere og udbytte et land der tidligere har domineret og udbyttet det. En sådan bytten plads vil være mest sandsynlig, hvis det tidligere dominerende land (f. eks. på grund af social og politisk uro eller en uhensigtsmæssig erhvervspolitik) løber ind i stagnation og derved falder nedad i hierarkiet. Mulige eksempler på bytten plads er Brasilien i forhold til Portugal og Den Sydafrikanske Republik i forhold til England.

Der findes allerede i dag forsøg på marxistiske hierarki-modeller, enten med hensyn til de udviklede lande eller med hensyn til u-landene (f. eks. i form af lancering af begrebet subimperialisme); men der findes kun spæde tilløb til en

8) Vladimir Lenin: *The Development of Capitalism in Russia*. Moskva 1967 (oprindelig 1899).

hierarki-model der omfatter både u-lande og udviklede lande (herunder socialistiske lande) og som beskæftiger sig med den indre dynamik der kan få et land til at skifte plads i hierarkiet.⁹⁾

Det er naturligvis heller ikke nemt at lave en sådan model, bl. a. fordi den skal omfatte forskellige tider (fortid, nutid, fremtid), forskellige aspekter af samfundsudviklingen (økonomi, politik, ideologi) og både indre og ydre faktorer. Det taler for at begynde i det små, nemlig hvor det ser ud til at den marxistiske teori har sine største huller.

Et af de største huller i øjeblikket ser ud til at dreje sig om klasseforholdene og de politiske forhold i u-landene, ikke mindst spørgsmålene om statsmagts rolle. De fleste hidtidige marxistiske analyser af disse forhold har været tilbøjelige til at undervurdere den grad af uafhængighed som de herskende klasser i u-landene kan opnå i forhold til udenlandske økonomiske interesser, ikke mindst via opbygningen af et forholdsvis effektivt statsapparat.

Marxister har med fuld ret hævdet at et grundtræk ved kapitalistiske u-lande er at der findes en alliance mellem de lokale magthavere og de udenlandske økonomiske interesser (multinationale selskaber m. v.) og at denne fastholder u-landenes befolkninger i en tilstand af undertrykkelse og udbytning. Men marxisterne har været tilbøjelige til uden videre at antage at de lokale magthavere altid måtte være den svage part i denne alliance, d. v. s. at de kun kunne tilegne sig en lille del af frugterne af den fælles udbytning. Dette var også stort set tilfældet i 1960'erne (specielt i u-lande der nyligt var blevet selvstændige), men det har i mange u-lande ændret sig i 1970'erne. U-landenes magthavere er blevet mere bevidste om den ydre udbytning – bl. a. ved at lære af afhængighedsteoriene, som i en udvandet borgerlig udgave kan være gavnlige for magthaverne, fordi de kaster skylden for underudviklingen over på udlandet. For at begrænse den ydre udbytning har magthaverne opbygget statsapparater, der f. eks. forsøger at skabe flere koblinger mellem sektorerne gennem økonomisk planlægning og at føre en vis kontrol med udenlandske investeringer.

Der er en grænse for hvor langt magthaverne kan gå. F. eks. skal de udenlandske investorer jo have en vis profit for overhovedet at ville investere i u-landene, d. v. s. en vis grad af ydre udbytning er nødvendig så længe man befinder sig inden for det kapitalistiske system. Men tidligere har den faktiske udbytning været langt større end den nødvendige, d. v. s. en stor del af udbytningen kan tilegnes lokalt. Disse midler vil typisk havne hos det lokale borgerskab (f. eks. kapitalister der kan købe billige aktier i udenlandske datterselskaber der ved lov tvinges til at sælge f. eks. 51 pct. af aktierne lokalt) eller hos

9) Det er karakteristisk for f. eks. de kapitallogiske modeller for kapitalens internationalisering og for Christian Palloix' hierarkiseringsmodel i *Process de production et crise du capitalisme*, Paris 1977, at de koncentrerer sig om nogle enkelte faktorer til forklaring af et lands placering i det internationale hierarki (Palloix f. eks. om et lands specialisering inden for forskellige industri-sektorer) og ikke ser ret meget på den politiske og økonomiske dynamik der kan ændre et lands placering i hierarkiet.

den lokale statsmagt (f. eks. i form af øget beskatning af udenlandske virksomheder). De ledende i statsapparatet vil typisk samarbejde nært med borgerskabet.

I de fleste u-lande vil den jævne befolkning ikke mærke nogen forskel i første omgang. Men det lokale borgerskab og den lokale kapitalakkumulation vil blive styrket – både inden for den private og den statslige sektor. Det vil kunne medføre en kapitalistisk udvikling, typisk med stærke statskapitalistiske islæt. Balancen mellem udbud og efterspørgsel for arbejdskraft, klassekampens forløb og de politiske alliancemuligheder vil være afgørende for om udviklingen kun vil gavne en lille del af befolkningen eller efterhånden blive udbredt til den brede befolkning i stil med de nuværende udviklede landes udvikling i det 19. og 20. århundrede.

I overskuelig fremtid vil det sikkert kun være en begrænset kreds af u-lande der vil kunne gennemløbe en selvopretholdende kapitalistisk udvikling på national basis. De fleste u-lande vil sikkert på grund af betalingsbalanceunderskud og problemer med gældsbetalinger have for få midler og være for svage over for ydre pres til at kunne dette. Men der vil være en chance for at nogle økonomisk heldigt stillede u-lande med forholdsvis stærke statsapparater vil kunne gennemføre det, og dette må der tages højde for i de marxistiske udviklingsteorier og statsteorier for u-landene.

På grund af statsmagtens stigende rolle i u-landene er det vigtigt at udvikle marxistiske statsteorier. Det er ikke helt let, bl. a. fordi de politiske forhold i u-landene er meget forskellige. Et vigtigt element i en statsteori er en klasseanalyse, og her skulle man tro at marxister var på hjemmebane. Men også her er der problemer, fordi u-landenes samfundsformationer består af forskellige produktionsmåder (især feudalisme og kapitalisme), som endda undertiden er blandet ind i hinanden på en uoverskuelig måde.

Det vil sige at der findes betydeligt flere klasser i et typisk u-land end i et udviklet land, hvor den kapitalistiske produktionsmåde er klart dominerende. Der er en tendens til at den kapitalistiske produktionsmåde udbredes på de førkapitalistiske produktionsmåders bekostning, bl. a. i kraft af en statslig indsats for at udvikle moderne produktionsformer i industri og landbrug (for sidste erhvervs vedkommende f. eks. gennem den grønne revolution). Dette medfører at nogle af klasserne har en svag økonomisk fundering, enten fordi den økonomiske basis er ved at smuldre væk (f. eks. feudaltherrerne) eller fordi den økonomiske basis først er ved at blive skabt (f. eks. lokale industridrivende). Bl. a. på grund af den svage økonomiske fundering og den stadige udvikling i klassestrukturen vil klasserne ofte ikke være særlig godt politisk organiserede, og politisk organisering vil ofte følge andre skillelinier end de klassemæssige, f. eks. religiøse og etniske. Alt dette gør at de dominerende klasser i magtblokken står i et uklart forhold til hinanden og til statsapparatet.

De specielle klasseforhold i u-landene betinger nogle specielle forhold for de

ledende folk i statsapparatet. De står ofte i en stærkere stilling i forhold til det omgivende samfund end deres kollegaer i de udviklede kapitalistiske samfund. De er naturligvis påvirket af samfundets økonomiske basis, men de er samtidig i høj grad med til at skabe denne basis ved at fremme den kapitalistiske produktionsmåde på den førkapitalistiske produktionsmådes bekostning. Statsapparatets ledere er derfor lige så meget samfundsskabende som de er samfundsbevarende.

De har gerne en betragtelig grad af autonomi i forhold til de indenlandske klasser på grund af disses svage økonomiske fundering og politiske organisering (autonomien i forhold til udlandet er en anden sag). De har i al fald på nogle punkter let ved at definere deres egne økonomiske interesser (f. eks. større statsindtægter der muliggør en udvidelse af den offentlige sektor og højere lønninger i den) og har gode muligheder for at føre dem igennem. Statsmagtens grad af autonomi varierer stærkt fra land til land, bl. a. afhængig af hvor stor grad af enighed der er mellem de forskellige grupper i statsapparatet (f. eks. mellem civile og militære myndigheder) og af hvor stærkt den kapitalistiske klassestruktur er slået igennem (f. eks. er autonomien typisk større i et svagt udviklet afrikansk land end i et forholdsvis udviklet latinamerikansk land). Den relative autonomi kan naturligvis kun opretholdes så længe de grundlæggende dominansformer respekteres. Hvis statsmagten begyndte at lave socialistiske eksperimenter (f. eks. arbejderselvstyre i statsvirksomheder) ville de dominerende klasser hurtigt finde sammen om at få dette stoppet.

En marxistisk klasse- og statsanalyse af u-landene er ikke nogen let sag. Dels er klasseforholdene og de politiske dominansforhold meget komplekse. Dels må analysen tildele en vigtig rolle til de befolkningsgrupper, der har deres basis i statsapparatet, specielt til de ledende folk i statsapparatet. Dette lag (eller måske snarere: denne klasse) kan ikke analyseres tilfredsstillende ud fra en traditionel marxistisk klasseanalyse; og man kan heller ikke direkte overføre skemaerne fra nyere marxistiske analyser af statssektoren i udviklede kapitalistiske lande til u-landene. Men en sådan analyse er meget vigtig for en forståelse af den indre dynamik i u-landene og af deres muligheder for at opnå en kapitalistisk udvikling.